

Katarzyna Odrzywólek

MOWA NIENAWIŚCI WOBEC SPOŁECZNOŚCI ROMSKIEJ NA PODSTAWIE MEMÓW INTERNETOWYCH

*Jeden obraz ma moc większą
niż tysiąc słów
(przysłowie chińskie)*

Internet stanowi obecnie jedno z najważniejszych mediów komunikacyjnych, a co za tym idzie odgrywa niebagatelną rolę kreatora opinii publicznej. Patrząc na świat z perspektywy nieodległej przeszłości, zaobserwować możemy wielką siłę medialnych środków przekazu w budowaniu mowy nienawiści¹. Co prawda, nie ma ona prawa bytu w telewizji czy radiu, niemniej jednak znalazła świetną kryjówkę w labiryncie miliardów stron internetowych. Rada Europy oraz Rada Unii Europejskiej dopuszczają ograniczenia w zakresie komunikacji, szczególnie w sytuacjach, gdy dochodzi do zagrożenia wolności człowieka, jego praw i godności. Niemniej jednak bardzo trudno jest zgłosić wszystkie incydenty i pociągnąć do odpowiedzialności prawnej twórców stron internetowych, wpisów i komentarzy, nawołujących w swym dyskursie do nienawiści². Najlepiej świadczą o tym dziesiątki stron o charakterze humorystyczno-rozrywkowym, gdzie szerzy się fala nienawiści w stosunku do mniejszości romskiej.

¹ Anna Lipowska-Teutsh, Ewa Ryłko (red.), *Przemoc motywowana uprzedzeniami, przestępstwa z nienawiści*, Kraków 2007, s. 22.

² W Polsce nielegalne i szkodliwe treści w Internecie można zgłaszać na stronach: Hotline Polska oraz Stowarzyszenie Nigdy Więcej.

Celem niniejszego artykułu jest analiza cieszących się niemalejącą popularnością memów internetowych, które w sposób sarkastyczny, a często i przekraczający granice „dobrego smaku” kreują wizerunek Romów. Impulsem, który stał się powodem do opracowania niniejszego tematu stał się cykl lekcji, dotyczących historii i kultury Romów. Prowadzone one były przez edukatorów Fundacji Mifgash na przełomie 2014 i 2015 r. w krakowskich szkołach ponadgimnazjalnych³. Podczas ćwiczenia wprowadzającego młodzi ludzie pytani byli o luźne skojarzenia, zarówno pozytywne jak i negatywne, ze słowem „Rom” i „Cygan”. Podczas gdy ze słowem „Rom” przeważająca liczba skojarzeń była pozytywna, tak w przypadku słowa „Cygan” określenia miały wydźwięk pejoratywny. Szczególną uwagę edukatorów przyciągnęło ciągle powtarzające się zestawienie „Cygana” i „gruzu”. Młodzież, pytana o etymologię tego sformułowania, natychmiast odsyłała do stron internetowych z memami. Efekt analizy memów rzuca światło na nowy, groźny trend w kreowaniu opinii na temat mniejszości romskiej wśród znaczącej części młodych użytkowników portali społecznościowych.

Niniejszy artykuł został podzielony na trzy części. Pierwsza z nich opisuje, czym jest mowa nienawiści, w jaki sposób powinniśmy ją definiować oraz jakie zagrożenia niosą ze sobą sformułowania ją przejawiające. Rozważania na ten temat zostały uzupełnione o analizę badań przeprowadzonych przez Fundację Batorego, dotyczących skali mowy nienawiści wobec społeczności romskiej w Internecie. Druga część wyjaśnia specyfikę tworzenia memów, ich rodzaje oraz sposób, w jaki rozprzestrzeniają się w Internecie. Wskazuje również na zagrożenia, wynikające z wykorzystywania uproszczonej drogi poznania bieżących wydarzeń i kształtowania opinii w kwestiach polityczno-społecznych. Najważniejszą część artykułu stanowi analiza samych memów, które w swoim przekazie nawołują do nienawiści względem społeczności romskiej, bądź powielają krzywdzące tę grupę stereotypy.

Do analizy memów dotyczących Romów wybrałam dwa najpopularniejsze wśród młodych ludzi portale humorystyczno-rozrywkowe⁴. W ramach działań fundacji Mifgash, zajmującej się edukacją pozaformalną na temat mniejszości etnicznych i narodowych w Krakowie, przy pomocy anonimowej ankiety sprawdziłam, jaki stosunek mają młodzi ludzie do memów internetowych, bezpośrednio odnoszących się do społeczności romskiej⁵.

³ Lekcje były prowadzone w ramach działalności Fundacji Mifgash; więcej o tej organizacji pozarządowej i projektach przez nią realizowanych na <http://mifgash.org.pl/pl/> [dostęp: 26.06.2015].

⁴ Popularność mierzyłam skalą udostępnień mema na portalu Facebook oraz natężeniem dyskusji w komentarzach pod nim.

⁵ Ankieta zawiera 5 pytań. Odpowiedzi na nią udzielili uczniowie III Liceum Ogólnokształcącego im. Jana Kochanowskiego w Krakowie.

1. CZYM JEST MOWA NIENAWIŚCI I MEMY INTERNETOWE?

Pojęcie „mowa nienawiści” znane jest w systemie prawnym takich państw jak Ameryka, Austria czy Wielka Brytania. W Polsce nadal mamy problem z ostatecznym zdefiniowaniem tego terminu⁶. Ogólnopolską debatę w tej sprawie zainicjował apel „Tygodnika Powszechnego”, skierowany do Ministra Sprawiedliwości oraz Prokuratora Generalnego, w którym zwrócono uwagę na mowę nienawiści w Internecie i konieczność wygenerowania systemu karania jej autorów⁷. Domagano się przede wszystkim rozszerzenia, dobrze znanego polskiemu obywatelowi art. 256 Kodeksu Karnego, który w obowiązującym kształcie brzmi następująco: „Kto publicznie propaguje faszystowski lub inny totalitarny ustrój państwa lub nawołuje do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych albo ze względu na bezwyznaniowość, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat dwóch”⁸.

Pojęcie *hate speech* nie posiada w Polsce oficjalnej definicji, która mogłaby być używana w celu identyfikacji m.in. treści romofobicznych, antysemickich czy rasistowskich. Mimo to w powszechnym obiegu funkcjonują dwie definicje mowy nienawiści. Pierwsza z nich została opracowana przez komitet Ministrów Rady Europy w załączniku do Rekomendacji nr 97⁹, kolejna przez Stowarzyszenie przeciw Antysemityzmowi i Ksenofobii. Za mowę nienawiści organizacja ta uznaje:

Wypowiedzi i wizerunki łączące, wyszydzające i poniżające grupy i jednostki z powodów całkowicie lub po części od nich niezależnych, takich jak cechy rasowe i etniczne, płeć, preferencje seksualne czy kalectwo, a także przynależność do innych naturalnych grup społecznych. Grupy naturalne to takie, któ-

⁶ Dominika Bychawska-Siniarska, Dorota Głowacka, *Mowa nienawiści w Internecie jak z nią walczyć? Materiały z konferencji zorganizowanej przez Obserwatorium Wolności Mediów w Polsce Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka oraz Zakład Praw Człowieka WPiA UW i Zakład Praw Człowieka Wydziału Politologii UMCS w dniu 29 października 2012*, Warszawa 2013, s. 7.

⁷ Fragment listu/apelu „Tygodnika Powszechnego”: *Wszyscy tkwimy w tym szambie – język nienawiści wylewa się bezkarnie zewsząd. Dowolny temat, dowolne forum (byle dość popularne) i zaczyna się bluzg, z nieodzownym antysemickim refrenem*, zob. <http://tygodnik.onet.pl/kraj/tygodnik-powszechny-apeluje-stop-mowie-nienawisci-w-sieci/fegbe> [dostęp: 4.06.2015].

⁸ Ustawa z dnia 6.06.1997 r., Kodeks Karny, zob. <http://www.przepisy.gofin.pl/przepisy-syn0,220,9719,9,9,20150701,2,1.html> [dostęp: 26.06.2015].

⁹ Łukasz Szwejkowski, *Przestępstwa z nienawiści, wybrane zagadnienia*, Legionowo 2012, s. 17.

rych się nie wybiera, udział w jednych determinowany jest biologicznie (płeć, kolor skóry), w innych (przynależność etniczna, religia, język), społecznie¹⁰.

Według raportu z badań sondażowych *Mowa Nienawiści*, sporządzonego przez Fundację im. Stefana Batorego¹¹, Polacy najczęściej stykają się z mową nienawiści wobec Romów w Internecie. Problem ten dotyczy szczególnie ludzi młodych (66%), w mniejszym stopniu dorosłych (27%). Ponadto sformułowania obraźliwe wobec społeczności romskiej pojawiają się w bezpośrednich rozmowach ze znajomymi. W tym przypadku 60% osób w wieku 16–18 lat oraz 49% dorosłych co najmniej raz było świadkiem wypowiedzi antyromskich. Reasumując, co piąty dorosły i co czwarty młody Polak ma do czynienia z mową nienawiści wobec społeczności romskiej¹². Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że co dziesiąty obywatel Rzeczypospolitej nie uważa tych zachowań za obraźliwe, a blisko 20% jest zdania, że powinny one zostać dopuszczone.

2. MEMY INTERNETOWE

Mem internetowy to fragment informacji, kopiowany i rozpowszechniany za pomocą współcześnie funkcjonującej internetowej technologii komunikacji (rozumianej jako globalna przestrzeń wirtualna). Mem może przyjąć formę linku, obrazu/fotografii, materiału audio-wideo, znacznika # (*hash*)¹³, całej strony internetowej, frazy, a nawet pojedynczego słowa¹⁴. Termin „mem” wywodzi się ze starożytnej greki, gdzie *mime* oznaczało ‘naśladowanie czegoś, imitowanie’¹⁵. Pierwotnie odnosił się on do memetyki, tj. teorii, wyjaśniającej ewolucję kulturową, gdzie został zdefiniowany jako jednostka podstawowa¹⁶. Zanim słowo „mem” zrobiło karierę internetową, swoją

¹⁰ Aleksandra Gliszczyńska, Katarzyna Sękowska-Kozłowska, Roman Wieruszewski, *Monitorowanie treści rasistowskich, ksenofobicznych i antysemitowskich w polskiej prasie i publikacjach – cz. II, Raport przygotowany na zlecenie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji przez Poznańskie Centrum Praw Człowieka Instytutu Nauk Prawnych PAN*, Poznań 2008.

¹¹ Michał Bilewicz, Marta Marchlewska, Wiktor Soral, Mikołaj Wiśniewski, *Mowa Nienawiści. Raport z badań sondażowych*, Warszawa 2014, s. 4–5.

¹² *Ibidem*, s. 6.

¹³ Znacznik # (*hash*) ułatwia przeszukiwanie i filtrowanie wypowiedzi.

¹⁴ Maciej Zaręba, *Memy internetowe 2010–2011*, „Media i społeczeństwo”, 2012, nr 2, s. 8, zob. http://www.mediaispoleczenstwo.ath.bielsko.pl/art/060_zaremba.pdf [dostęp: 5.06.2015].

¹⁵ Słownik języka starogreckiego, np. <http://pl.wiktionary.org/wiki/mime> [dostęp: 5.06.2015].

¹⁶ Więcej na temat memetyki zob.: Magdalena Kamińska, *Niechne Memy. Dwanaście wykładów o kulturze Internetu*, Poznań 2011.

popularność zyskało dzięki znanemu biologowi Richardowi Dawkinsowi. Ten genialny naukowiec w latach 70., specjalnie na potrzeby swojej książki *Samolubny Gen*, wymyślił słowo „mem” stanowiące wynik połączenia terminów „mime” i „gen”¹⁷.

Według Łukasza Babiela, odwołującego się do przedinternetowej definicji memu:

Jest on podstawowym pakietem informacji kulturowej, tak jak gen biologiczny (...). Termin mem na potrzeby Internetu został zaadaptowany głównie na podstawie jednej cechy memu, określonej przez pionierów memetyki – zaraźliwości. Dlatego internetowym memem jest po prostu coś, co szybko zdobywa popularność, podlega powielaniu dzięki blogom i komunikatorom, a niekiedy jest nośnikiem informacji kulturowej. Słowo mem (...) jest zawieszane między pierwotnym znaczeniem terminu a tym spłaszczonym znaczeniem internetowym¹⁸.

Rozpowszechnianie memów następuje wszystkimi możliwymi kanałami komunikacji, takimi jak: e-mail, blog, Facebook i wiele innych. Dobry mem jest zatem niczym „plaga”, krążąca w sieci i docierająca niemal do każdego użytkownika, posiadającego w użyciu podstawową platformę mediów społecznościowych. Zatem każdy współczesny użytkownik Internetu w sposób mniej lub bardziej świadomy zetknął się ze zjawiskiem memu. Ewa Lalik uważa, że „Nigdy wcześniej odbiorcy nie mieli tak dużego wpływu na kreowanie treści i ich subiektywny wybór”¹⁹. Memy mają niezwykłą moc marketingową, prowadzą wyścig z profesjonalnym dziennikarstwem i publicystyką, i co najważniejsze wygrywają, są na mecie pierwsze. Przyćmiewają tym samym oryginalne wiadomości. Za popularnością memów stoi chęć poznawania rzeczywistości w uproszczony i schematyczny sposób. Zagrożenie to dotyczy szczególnie młodych ludzi, którzy coraz rzadziej sięgają do gazet i książek, a świat i wydarzenia, które się w nim dzieją, poznają za pomocą kolorowego obrazka z sarkastycznym podpisem. Doprowadza to w efekcie do tego, że młodzież, podczas codziennych konwersacji, używa utartych sloganów. Memy z Internetu usunąć jest niezwykle trudno; z czasem może i tracią na swojej popularności, ale z sieci nie znikają nigdy.

¹⁷ Otto Katz, *Kultura memu*, http://www.mojeopinie.pl/kultura_memu,3,1323728828 [dostęp: 4.06.2015].

¹⁸ Łukasz Babel, *Znaj swoje memy*, <http://motywdrogi.pl/2010/03/15/znaj-swoje-memy/> [dostęp: 4.06.2015].

¹⁹ Ewa Lalik, *Osama bin Laden, kapelusz Cthulhu i mała druhna*, <http://www.spidersweb.pl/2011/05/osama-bin-laden-kapelusz-ctuhlhu-i-mala-druhna-wszystko-staje-sie-memem.html> [dostęp: 5.06.2015].

3. OBRAZ ROMÓW W MEMACH INTERNETOWYCH

Powszechność nienawistnych aksjomatów dotyczących Romów, przedstawianych w memach i prezentowanych na licznych portalach humorystyczno-rozrywkowych, wynika w dużej mierze z poczucia anonimowości oraz bezkarności w sieci. Szczególną uwagę zwraca jednak fakt, że treści zawarte w internetowych memach stają się utartymi sloganami używanymi wobec mniejszości romskiej podczas codziennych rozmów, szczególnie wśród nastolatków. W sieci możemy znaleźć bardzo dużo miejsc, które gromadzą, a następnie rozpowszechniają ideologię memów. Takie strony nazywa się *vanity site*²⁰. W opracowaniu niniejszego tematu posłużyłam się analizą zawartości trzech najbardziej popularnych portali z memami internetowymi: „Kwejk.pl”, „Demotywatory.pl”, „Memy.pl”.

Pierwszą, a zarazem najbardziej popularną kategorię memów stanowią te, zawierające zestawienie Romów i gruzu. Strona „Pej.cz”, która monitoruje „wzloty i upadki technologii”, ogłosiła 10 grudnia 2012 r. mem: *Żryj gruz Cyganie* za hit²¹. Na wstępie redakcja zaznaczyła, że nie utożsamia się w żaden sposób z poglądami obrażającymi i dyskryminującymi mniejszości narodowe. Po czym kontynuowała: „O Cyganach mówi się zazwyczaj dużo i źle. Tym razem dochodzi czynnik trzeci – ma być śmiesznie i absurdalnie. Internet podsumował wszystkie funkcjonujące dotąd stereotypy i dodał kilka nowych”²². Zatem, dzięki memom w Internecie, został stworzony nowy wizerunek *Cygana jedzącego gruz, zbierającego gruz* itp. Pierwsze tego typu memy pojawiły się już w 2011 r. i zaczęły mnożyć się w zaskakującym tempie, budząc na początku umiarkowane zainteresowanie internautów. Znacznie większym hitem okazała się przeróbka reklamy Lidla, tak zwany: *Tydzień Cygański*²³.

Mimo przytoczonego powyżej logicznego wyjaśnienia, opisanego na łamach portalu „Pej.cz”, postanowiłam sprawdzić, jak internauci tłumaczą zjawisko „mody na gruz” w polskim Internecie. Okazało się, że nie byłam pierwsza i dużo osób przede mną szukało pełnego wyjaśnienia etymologii zjawiska. Żadna ze znalezionych odpowiedzi nie była w pełni satysfakcyjna.

²⁰ Kamińska, *Niecie memy...*, op. cit., s. 65.

²¹ Najpopularniejszy mem tygodnia: *Żryj gruz Cyganie*; Redaktorzy strony „Pej.cz” wybrali specjalnie dla swoich czytelników *perły spośród gruzu*, zamieszczając kompilacje najpopularniejszych memów w dziedzinie, zob. <http://pej.cz/MEM-TYGODNIA-Zryj-gruz-Cyganie-GALERIA-a4993> [dostęp: 12.06.2015].

²² Post został polubiony i udostępniony na Facebooku 184 razy. Wywołał również żywą dyskusję internautów. O jej temperaturze świadczyć może fakt, że część komentarzy została usunięta ze względu na zbyt dużą liczbę negatywnych ocen.

²³ Tydzień cygański w Lidlu, <http://m.Kwejk.pl/obrazek/1967309/tydzien-cyganski-w-lidlu.html> [dostęp: 12.06.2015].

Fot. 1. Tydzień cygański w Lidlu, źródło: „Kwejk.pl”

nująca, mimo to przytaczam kilka z nich: „Już wyjaśniam – daniem narodowym cyganów jest gruz, stąd właśnie powiedzenie *zryj gruz cyganie*. Ludziom spodobało się powiedzenie i tworzą teraz miliardy jego parafraz w postaci strasznie śmiesznych obrazków, taka moda teraz” (nick: Alvaro)²⁴, „*Ogl*²⁵ to znikąd się to wzięło. Po prostu wszyscy kojarzą cyganów z gruzem. I Cyganie mają żreć gruz. Proste” (nick: CKM)²⁶. Należy się domyślać, że sformułowanie to zostało wymyślone przez jedną osobą lub grupę osób, które korzystając z ogólnodostępnej możliwości tworzenia memów wykreowały mem tak charakterystyczny, że pociągnął za sobą lawinę pozostałych. Hasło padło na bardzo podatny grunt i jest używane, o ile nie nadużywane, w szkołach i życiu publicznym młodych ludzi.

Według *Słownika Języka Polskiego* słowo „gruz” ma wydźwięk pejoratywny. „Gruz” – to zwykle ‘odłamki kruszonego muru, cegły, kamienia’²⁷. Słowo to przynosi nam na myśl ruiny, zgliszcza, teren pokryty gruzem to miejsce zniszczone i zaniedbane. Termin zbliżony etymologicznie do słowa „gruz” to „gruzeł” – nieforemne zgrubienie, narośl, skaza²⁸. Gruz jest rzeczą, która zdecydowanie nie nadaje się do spożycia, kojarzy nam się z bałaganem,

²⁴ <http://dojrzewamy.pl/pyt/540922/nurtuje-mnie-pewne-pytanie-czesto-przegladam> [dostęp: 12.06.2015].

²⁵ int. ogólnie – przyp. red.

²⁶ http://zapytaj.onet.pl/Category/001,001/2,22822861,O_co_chodzi_z_tym_Zryj_gruz_cyganie_.html [dostęp: 12.06.2015].

²⁷ *Słownik Języka Polskiego*, red. Mieczysław Szymczak, t. 1, Warszawa 1988, s. 705.

²⁸ Np. gruzelek w cieście; *ibidem*, s. 705.

Fot. 2. Osama Bin Laden,
źródło: „Memy.pl”

Fot. 3. Jacek Cygan,
źródło: „Pej.cz”

który należy uprzątnąć. Zastosowanie metafory spożywania gruzu przez Romów bez wątpienia obraża ich. Społeczność romska jawi się odbiorcy jako gorsza, nieżyjąca wedle społecznie przyjętych norm cywilizacyjnych. Dzięki informacji, przekazywanej za pomocą gruz-memów, odbiorca dowie się, że Romowie nie spożywają normalnego jedzenia, ale odżywiają się gruzem – odpadkiem, rzeczą pozbawioną zarówno wartości materialnej jak i odżywczej. Jawią się zatem jako ludzie wyrzuceni na margines życia społecznego, osoby dziwne, wyobcowane, które nie spełniają ogólnie przyjętych norm.

Memy mające w swojej konstrukcji słowo „gruz” większości przypadków zalecają Romom spożywanie gruzu, w takim przypadku pojawia się tekst: *Żryj Gruz Cyganie*. W roli rozkazującego często występują znani politycy, aktorzy, muzycy: od Józefa Stalina²⁹, Osamy bin Ladena³⁰, po Jacka Cygana³¹.

W związku z tym, że Romowie, według twórców memy, spożywają gruz, doszło do wygenerowania całej serii obrazków, przedstawiających produkty przez nich przyjmowane. W ten sposób powstała specjalna wersja Nutelli (tzw. „Gruzella”)³², a na YouTube przeróbka reklamy promującej ten produkt³³. Gummy Winter Fresh zostały przemianowane na „Winter Gruz”,

²⁹ Józef Stalin, <http://pej.cz/MEM-TYGODNIA-Zryj-gruz-Cyganie-GALERIA-g4993-12357#photo> [dostęp: 12.06.2015].

³⁰ Osama Bin Laden, http://memy.pl/mem_288806_zryj_gruz [dostęp: 12.06.2015].

³¹ Jacek Cygan, <http://pej.cz/MEM-TYGODNIA-Zryj-gruz-Cyganie-GALERIA-g4993-12352#photo> [dostęp: 12.06.2015].

³² Gruzella, <http://Kwejk.pl/obrazek/1557457/gruzella.html> [dostęp: 12.06.2015].

³³ Gruzella – reklama, <https://www.youtube.com/watch?v=U5QI4b3ofDY> [dostęp: 12.06.2015].

a z obłoku, przedstawionym na opakowaniu zamiast gumy do żucia wyłania się gruz, przypominający lecący meteor³⁴. Na świątecznym, bożonarodzeniowym stole, w romskiej rodzinie nie ma karpia w galarecie czy złocistej panierce, ale w gruzie³⁵. Internauci nie ograniczają się jedynie do tworzenia przeróbek graficznych zdjęć, o czym świadczyć może prawdziwe zdjęcie butelki po sosie cygańskim Maestro, do której włożono rozdrobniony gruz z dopiskiem *Trochę przekłamana etykieta może zachęci Cyganów do kupna*³⁶.

Ponadto nie tylko jedzenie Romów zyskało miano gruzu, ale i oni sami, o czym świadczą podpisy pod zdjęciami przedstawiającymi te społeczności. Fotografia starszej Romki została podpisana „Penelope Gruz”, w nawiązaniu do słynnej aktorki Penelopy Cruz³⁷. Kolejne zdjęcie to Romka, siedząca na ulicy z dzieckiem i machająca do fotografa – z dopisanym sformułowaniem „Przyjmę Gruz”³⁸. Czy też graficzny fotomontaż, przedstawiający starszego Roma w czapce św. Mikołaja z dopiskiem „Dziadek Gruz”³⁹. Niektóre z memów dochodzą do granic absurdu. Skoro Romowie jedzą gruz, to przecież sami muszą się z niego składać, są zatem odpadkiem społeczeństwa: „Cygan? Jadłem, jakiś taki gruzowaty w środku”⁴⁰.

Dwa, ze znalezionych memów, odnoszą się bezpośrednio do warunków, w jakich mieszkają Romowie; oba nawiązują do „gruzu”. Pierwszy przedstawia kilka domków, postawionych na

Fot. 4. Gruzella,
źródło: „Kwejk.pl”

Fot. 5. Winter gruz,
źródło: „Kwejk.pl”

³⁴ Winter gruz, <http://Kwejk.pl/obrazek/1563684/winter-gruz.html> [dostęp: 12.06.2015].

³⁵ Karp faszerowany gruzem, <http://demotywatory.pl/3999318> [dostęp: 12.06.2015].

³⁶ Sos cygański, <http://demotywatory.pl/4286210/Troche-przeklamana-etykieta-moze-zniechecic-cyganow> [12.06.2015].

³⁷ Penelope Gruz, <http://m.Kwejk.pl/obrazek/1559482/penelope-gruz.html> [dostęp: 12.06.2015].

³⁸ Przyjmę Gruz, <http://m.Kwejk.pl/obrazek/1764641/przyjme-gruz.html> [dostęp: 12.06.2015].

³⁹ Dziadek Gruz, <http://Kwejk.pl/obrazek/1562791/dziadek-gruz.html> [dostęp: 12.06.2015].

⁴⁰ Jedzenie Cygana, <http://memy.pl/index.php?uploadedId=9130> [dostęp: 12.06.2015].

skarpie usypanej z odpadków – podpis pod zdjęciem „Cyganville”⁴¹. Kolejny prezentuje balkon w kamiennicy, na który wysypany jest gruz, pod zdjęciem możemy przeczytać pytanie: „Po czym poznać spiżarnię Cyganów?”⁴². Zorientowani w trendzie internauci oczywiście znają odpowiedź.

Dużą kategorię memów, dotyczącą społeczności romskiej, stanowią te z udziałem wizerunku Karola Strasburgera, który od lat prowadzi znany program *Familiada* i kojarzy się z dość prostymi żartami językowymi, które zwykł prezentować na początku programu. Memy, tworzone z jego udziałem, uważane są za jedne z najbardziej zabawnych i zyskały miano tzw. „sucharów Karola”, a znanego prezentera okrzyknięto mianem „Suchego Karola”⁴³. Większość obrazków przedstawia jego postać w centrum, na tle studia filmowego *Familiady*, z rękami skierowanymi w stronę widza.

Memy te składają się z zapytania i odpowiedzi. W większości obracają się wokół znanego w stosunku do Romów stereotypu złodzieja i bezrobotnego. Oto kilka z nich: „Co robią cyganie w pokoju bez klamek? Kradną drzwi”⁴⁴. „Dlaczego Cygany wstają o 5 rano? Żeby się dłużej opierdalać”⁴⁵.

To samo zdanie nabrało jeszcze bardziej pejoratywnej wymowy w momencie, w którym wykorzystano znane zdjęcie, znajdujące się w zbiorach Narodowego Archiwum Cyfrowego i przedstawiające grupę Romów w obozie koncentracyjnym w Bełżcu (!)⁴⁶.

Przywołajmy jeszcze inne hasła. „Dlaczego jak Cygan jedzie rowerem to go nie potrącis? Bo to może być Twój rower”⁴⁷; „Jaki garnitur ma Cygan? Dobrze skrojony”⁴⁸; „Dlaczego Cygany lubią dywany? Bo łatwo je zwinąć”⁴⁹; „Cygan pracujący na polu z kosą – prawdopodobnie fotomontaż”⁵⁰. Niektóre z tych haseł zostały wielokrotnie użyte przy konstrukcji innych

⁴¹ Cyganville, <http://memy.pl/index.php?uploadedId=9130> [dostęp: 12.06.2015].

⁴² Spiżarnia Cyganów, <http://memy.pl/index.php?uploadedId=9130> [dostęp: 12.06.2015].

⁴³ <http://pej.cz/Suchy-Karol-czyli-najwieksze-suchary-znane-internautom-GALERIA-a7716> [dostęp: 12.06.2015].

⁴⁴ Cygan-złodziej, http://memy.pl/mem_76560_co_robia_cyganie_w_pokoju_bez_klamek [dostęp: 12.06.2015].

⁴⁵ Poranne wstawanie, http://memy.pl/mem_42984_dlaczego_cygany_wstaja_o_5_rano [dostęp: 12.06.2015].

⁴⁶ Obóz Koncentracyjny, http://memy.pl/mem_42984_dlaczego_cygany_wstaja_o_5_rano [dostęp: 12.06.2015].

⁴⁷ Cygan-złodziej, http://memy.pl/mem_946526_dlaczego_jak_cygan_jedzie_rowerem_to_go_nie_potrącis [dostęp: 12.06.2015].

⁴⁸ Skrojony złodziej, http://memy.pl/mem_559030_jaki_garnitur_ma_cygan_ [dostęp: 12.06.2015].

⁴⁹ Cygan i dywan, <http://memytutaj.pl/dlaczego-cyganie-lubia-tureckie-dywany-bo-latwo-je-zwinac-2390> [dostęp: 12.06.2015].

⁵⁰ Cygan i praca, <http://demotywatory.pl/4127687/Cygan-pracujacy-na-polu-z-kosa> [dostęp: 12.06.2015].

Fot. 6. Karol Strasburger, źródło: „Memy.pl”

Fot. 7. NAC, źródło: „Memy.pl”

memów na stronach humorystyczno-rozrywkowych, jest to dowód na tzw. wariacje memowe i łatwość z jaką przychodzi ich kopiowanie i kreowanie.

Znajdziemy też w sieci memy ukazujące dysonans strategii państwa względem Romów i Polaków. Według nich mniejszość romska jest faworyzowana⁵¹. Kolejną kategorię memów stanowią te odnoszące się bezpośrednio do głośnych wydarzeń z udziałem społeczności romskiej, jak znana

⁵¹ Polska polityka społeczna, <http://demotywatory.pl/4459002/2-miliony-zlotych-zmarnowane-na-Aktywizacje-Zawodowa-Romow> [dostęp: 12.06.2015]; Aktywizacja Zawodowa Romów, <http://demotywatory.pl/4459002/2-miliony-zlotych-zmarnowane-na-Aktywizacje-Zawodowa-Romow> [dostęp: 12.06.2015].

sprawa z Maszkowic⁵². Dokładnie tysiąc polubień zyskał mem, odnoszący się do Polityki Unii Europejskiej względem Romów: „Unia Europejska podjęła decyzję, że nie można używać słowa CYGAN – uznano je za obraźliwe i rasistowskie w stosunku do społeczności romskiej. Można teraz używać właściwego zamiennika *Grupa Ówczesnych Wędrowców Nie Posiadających Ojczyzny*, w skrócie *GÓWNO*”⁵³.

Ankieta, którą przeprowadziłam wśród 200 uczniów III Liceum Ogólnokształcącego im. Jana Kochanowskiego w Krakowie, utwierdziła mnie w przekonaniu o powszechności i szkodliwym wpływie memów internetowych na postrzeganie wizerunku społeczności romskiej. Grupa, którą objęłam badaniem w II połowie czerwca 2015 r. znajdowała się w przedziale wiekowym pomiędzy 16. a 18. rokiem życia. Szkoła, z której uczniowie wypełniali ankiety, uważana jest za najlepsze liceum w Nowej Hucie i jedną z lepszych placówek ponadgimnazjalnych w Krakowie⁵⁴. W anonimowej ankiecie zadałam uczniom pięć pytań.

Pierwsze pytanie dotyczyło ogólnej znajomości memów internetowych, które skupiają swoją uwagę na wizerunku społeczności romskiej. Spośród 200 ankietowanych 189 osób (94,5%) miało styczność z tego typu zjawiskiem, dla 11 (3,5%) uczniów grafika tego typu jest nieznana. „Romskie memy” zostały w większości zakwalifikowane przez uczniów jako zabawne, tak określiły je 92 osoby (46%); jedynie 34 uczniów (17%) uznało je za negatywne; stanowisko pośrednie zajęły 74 osoby (37%), zakreślając odpowiedź „raczej negatywne”. Z połączeniami „Cygan=gruz” lub „Cyganie jedzą gruz” miały styczność 194 osoby (97%), jedynie 6 ankietowanych osób (3%) stwierdziło, że nie nigdy nie spotkało się z tego typu określeniem. Z portali „memowych” korzysta 196 ankietowanych (98%), przy czym wśród wymienionych stron o charakterze humorystyczno-rozrywkowym oprócz „Demotyatorów.pl”, „Kwejka.pl” i „Memów.pl” znalazły się także inne: „Suchar” („Sucharry.pl”), „JoeMonster.org”, „jbzd.pl”, „Besty.pl”, „Wiocha.pl”, „Sadistic.pl”, „FabrykaMemów.pl”. Zdecydowana większość uczniów – 186 osób (93%) uznała memy, dotyczące społeczności romskiej, za mające szkodliwy wpływ na

⁵² Mowa tutaj o incydencie jaki miał miejsce we wsi Maszkowice 30 sierpnia 2014 r. Na drodze między Jazowskiem a Łąckiem grupa Romów postawiła nietypową bramę weselną (na drodze położono dziecko) i poprosiła parę młodą o wódkę i ciasto. Weselnicy ociągali się wydaniem alkoholu, co wywołało szarpaninę, a następnie bijatykę. Sprawa ta zyskała duży rozgłos medialny i wpłynęła negatywnie na postrzeganie społeczności romskiej, <http://demotyatory.pl/4385554/Cygan-zawsze-niewinny> [dostęp: 12.06.2015].

⁵³ Określenie Romów, http://www.demoty24.pl/12698/ue_podjela_decyzje_ze_nie_mozna_uzywac_slowa_cygan_uznano_je_za_obrazliwe_i_rasistowskie_w_stosunku_.html [dostęp: 12.06.2015].

⁵⁴ http://www.perspektywy.pl/porta1/index.php?option=com_content&view=article&id=1960:ranking-liceow-2015-woj-malopolskie&catid=157&Itemid=327 [dostęp: 28.06.2015].

kształtowanie się opinii społecznej o nich. Jedynie 14 uczniów (7%) uznało, że oglądanie memów, w których notorycznie jest powielany pewien stereotyp, nie ma żadnego wpływu na negatywne opinie Polaków.

* * *

Według Macieja Zaremby nieznajomość memów szkodzi, zatem, aby nie popełnić gafy czy też nie zostać społecznie wykluczonym – trzeba znać podstawowe memy⁵⁵. A co za tym idzie, wyobrażenie wizerunku Romów, jako złodziei, brudasów i tzw. „zjadaczy gruzu” również. Jednakże memy internetowe stanowią spore zagrożenie dla ludzkiego umysłu i, jak pisał Richard Brodie, „są one niczym wirus, nie tylko w obszarze Internetu, ale również poza nim”⁵⁶. Zagrożenie jest największe w przypadku młodych ludzi, którzy dopiero kształtują swoją opinię na wiele tematów. Istnieje bowiem ryzyko wykreowania błędnych opinii, opartych w dużej mierze o stereotypy i mowę nienawiści.

Opinię tę potwierdzają wyniki wyżej przedstawionych badań, przeprowadzonych w krakowskim liceum. Trudno jest ocenić ogólnopolski zasięg zjawiska, uważam jednak, że opinia młodych ludzi w całej Polsce będzie bardzo zbliżona do tej uzyskanej w III LO w Krakowie. Konieczne wydaje się w tym przypadku powstrzymanie generowania nowych memów, przede wszystkim zaś ich kopiowania i rozpowszechniania. Jest to zadanie bardzo trudne, wymagające ciężkiej walki w cyberprzestrzeni z tak naprawdę niewidocznym wrogiem. Uważam, że za kształtowanie negatywnego wizerunku Romów za pomocą memów internetowych odpowiedzialna jest niewielka liczba osób, których humorystyczne pomysły trafiają na bardzo podatny grunt. W rezultacie mamy do czynienia z falą negatywnego wyobrażenia, która dosłownie „zalewa” młode umysły. Na zjawisko to szczególną uwagę powinni zwrócić nauczyciele oraz edukatorzy nieformalni, którzy realizują lekcje i warsztaty dotyczące społeczności romskiej. Chcąc przeciwstawić się temu zjawisku musimy go na bieżąco, systematycznie i wytrwale monitorować oraz zgłaszać, przede wszystkim zaś zdawać sobie sprawę z jego istnienia i długofalowych, niestety bardzo negatywnych konsekwencji, jakie może ze sobą nieść⁵⁷.

⁵⁵ Zaręba, *Memy internetowe... op. cit.*, s. 73.

⁵⁶ Brodie ponadto zauważa, że najpowszechniej rozpowszechnianie i dominujące elementy naszej kultury to te, które najskuteczniej powielają memy, zob. Richard Brodie, *Wirus umysłu*, przeł. P. Turski, Łódź 1997, s. 78.

⁵⁷ Memy, mające wpływ na eskalację mowy nienawiści w stosunku do Romów można zgłaszać w ramach projektu Społeczeństwo na rzecz tolerancji zainicjowanego przez Fundację Klamra oraz Stowarzyszenie Otwarta Rzeczypospolita. Zob. <http://zglosnienawisc.otwarta.org/o-projekcie?lang=pl> oraz www.zglosnienawisc.otwarta.org [dostęp: 13.06.2015].

LITERATURA:

- BABIEL Ł., *Znaj swoje memy*, <http://motywdrogi.pl/2010/03/15/znaj-swoje-memy/> [dostęp: 4.06.2015].
- BILEWICZ M., MARCHLEWSKA M., SORAL W., WIŚNIEWSKI M., *Mowa Nienawiści. Raport z badań sondażowych*, Warszawa 2014.
- BRODIE R., *Wirus umysłu*, przeł. P. Turski, Łódź 1997.
- BYCHAWSKA-SINIARSKA D., GŁOWACKA D., *Mowa nienawiści w Internecie jak z nią walczyć? Materiały z konferencji zorganizowanej przez Obserwatorium Wolności Mediów w Polsce Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka oraz Zakład Praw Człowieka WPiA UW i Zakład Praw Człowieka Wydziału Politologii UMCS w dniu 29 października 2012*, Warszawa 2013.
- GLISZCZYŃSKA A., SĘKOWSKA-KOZŁOWSKA K., WIERUSZEWSKI R., *Monitorowanie treści rasistowskich, ksenofobicznych i antysemickich w polskiej prasie i publikacjach – cz. II, Raport przygotowany na zlecenie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji przez Poznańskie Centrum Praw Człowieka Instytutu Nauk Prawnych PAN*, Poznań 2008.
- KAMIŃSKA M., *Niechne Memy. Dwanaście wykładów o kulturze internetu*, Poznań 2011.
- KATZ O., *Kultura memu*, http://www.mojeopinie.pl/kultura_memu,3,1323728828 [dostęp: 4.06.2015].
- LALIK E., *Osama bin Laden, kapelusz Cthulhu i mała druhna*, <http://www.spiderweb.pl/2011/05/osama-bin-laden-kapelusz-ctuhlhu-i-mala-druhna-wszystko-staje-sie-memem.html> [dostęp: 5.06.2015].
- LIPOWSKA-TEUTSH A., RYŁKO E. (red.), *Przemoc motywowana uprzedzeniami, przestępstwa z nienawiści*, Kraków 2007.
- SZWEJKOWSKI Ł., *Przestępstwa z nienawiści, wybrane zagadnienia*, Legionowo 2012.
- SZYMCZAK M., (red.), *Słownik Języka Polskiego*, tom I, Warszawa 1988.

Katarzyna Odrzywołek

**XIRËTKO RAKËRIBEN MAMUJ-O RROMA –
ANALÏZA PAL-O „INTERNET-MEMO”**

Akada artiklo si jekh analiza e xiritkone rakëribnasqëri, sër vazdime mamuj-o Rroma dr-o „Internet-Memo” (rangvale tasvira komentarënça, save lathlôn dr-e dinglôbnasqëre aj asaibnasqëre web-kùjbă). Duşlărel i thamikani funkcionăcia adale fenomenaqëri dr-i Pòlska thaj savo zianđ şaj anel pala pesŧe. Săr sociologiko rodlăripen, o artiklo sikavel so o Internet-memo, buxlikanes, čhivel negativo opînia pal-o Rroma thaj zorărel o dukhane stereotipă. Şaj agoral te ispiden vi zi k-o putardo duşmanipen aj i nasul zor. O avtòri akharel sa e siklănen, dr-o formălo aj biformălo siklăriben, te len sàma p-akaja fenomèna.

Katarzyna Odrzywołek

**HATE SPEECH DIRECTED AGAINST ROMA MINORITY
BASED ON INTERNET MEMOS**

This article is an analysis of hate speech directed against Roma minority based on Internet memos (colorful pictures with comments on leisure and entertainment websites). It explains legal functioning of this phenomenon in Poland and indicates related dangers. The article presents a sociological research which demonstrates that Internet memos, to a large extent, shape a negative opinion of young people on Roma minority and contribute to the consolidation of harmful stereotypes. In extreme situations, they may also lead to open hostility and violence. The author suggests that especially teachers and informal educators conducting classes on Roma community must pay attention to this phenomenon.

Maszkowice, Małopolska, osiedle cygańskie (fot. A. Bartosz, 2009)